

УДК: 159.923

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ВИДІВ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ-БІЛІНГВІВ

Бурейко Н. О.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
Україна, Харків

Обґрунтовано основні напрямки прикладних досліджень білінгвізму та розглянуто ключові експериментальні напрацювання білінгвізму в роботах вітчизняних та зарубіжних психологів. Визначена актуальність сучасного етапу розвитку вивчення двомовності, сформована мета дослідження. Проведено експериментальне дослідження, спрямоване на визначення психологічних особливостей взаємозв'язку видів мовленнєвої діяльності у студентів-білінгвів мовних спеціальностей. Виявлено кореляційний зв'язок між видами мовленнєвої діяльності у студентів-білінгвів з урахуванням показників декількох мов. Визначено, що існує пряма залежність між усіма видами мовленнєвої діяльності: читанням, письмом, аудіюванням та говорінням як в рамках однієї мовної системи, так і кількох мовних систем. Результатом роботи стало розкриття психологічної специфіки взаємозв'язку видів мовленнєвої діяльності студентів-білінгвів мовних спеціальностей.

Ключові слова: білінгвізм, студенти-білінгви, психологічний експеримент, види мовленнєвої діяльності, кореляційний аналіз, мовні системи.

Бурейко Н. А. Психологические особенности взаимосвязи видов речевой деятельности студентов-билингвов / Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, Украина, Харьков

Обосновано основные направления прикладных исследований билингвизма и рассмотрено ключевые экспериментальные наработки билингвизма в работах отечественных и зарубежных психологов. Определена актуальность современного этапа развития изучения двуязычия, сформированная цель исследования. Проведено экспериментальное исследование, направленное на определение психологических особенностей взаимосвязи видов речевой деятельности у студентов-билингвов языковых специальностей. Выведено корреляционную связь между видами речевой деятельности у студентов-билингвов с учетом показателей нескольких языков. Определено, что существует прямая зависимость между всеми видами речевой деятельности: чтением, письмом, аудированием и говорением как в рамках одной языковой системы, так и нескольких языковых систем. Результатом работы стало раскрытие психологической специфики взаимосвязи видов речевой деятельности студентов-билингвов языковых специальностей.

Ключевые слова: билингвизм, студенты-билингвы, психологический эксперимент, виды речевой деятельности, корреляционный анализ, языковые системы.

Bureiko N. O. Psychology features of kinds of speech activity relationship among bilingual students / H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine, Kharkiv

Basic directions of applied bilingualism research are grounded, key experimental bilingualism practices in the works of national and foreign psychologists are covered. The topicality of the current stage of bilingualism research is determined; the purpose of the research is formulated. The experimental research aimed at determining psychological features of kinds of speech activity relationship among bilingual students of language departments is done. The correlation between kinds speech activity among bilingual students considering the indices of several languages is determined. Direct relationship between all kinds of speech activity: reading, writing, listening and speaking within one language system as well as within several language systems is discovered. The work resulted in discovering psychological features of relationship of kinds of speech activity among bilingual students of language departments.

Keywords: *bilingualism, bilingual students, psychological experiment, kinds of speech activity, correlation analysis, language systems.*

Вступ. Актуальність вивчення особливостей психологічних досліджень білінгвізму полягає у необхідності врахування взаємозв'язку та вплив даного явища на розвиток когнітивної, інтелектуальної та особистісної сфер людини

Психологічне дослідження впливу білінгвізму на розвиток інтелектуального, когнітивного та особистісного потенціалу людини почалося з початку ХХ століття і на сьогоднішній день це питання досі відкрито. Більшість сучасних дослідників Bialystok E., Simonton D.K. та ін., вважають, що білінгвізм позитивно впливає на когнітивний, лінгвістичний та академічний розвиток людини[0]. Білінгвізм здійснює позитивний вплив на розумовий розвиток людини і основні переваги білінгвізму полягають в своєрідній «гнучкості» мислення та креативним, неординарним підході до роботи з інформацією різних рівнів.

Проблематика зазначеної теми розглянута у роботах Bialystok E., Simonton D. K., Cummins J., Leikin M., У. Вайнрайха, В. Ламберта, А. С. Маркосян, О. О. Леонтьєва, Н. В. Імедадзе та ін. [0,0,0,0]

Cummins J. запропонував гіпотези пояснення позитивного зв'язку між білінгвізмом і креативністю. По-перше, білінгви мають більш загальний та різноманітний досвід на відмінну від монолінгвів, адже вони здійснюють власну діяльність двома мовами і в двох культурних середовищах. По-друге, білінгви мають особливий механізм переключення з однієї мови на іншу, саме тому вони можуть мати більш гнучке мислення. По-третє, білінгви

мають можливість доступ до в процесів порівняння і співставлення мов тобто до процесів, які розвивають металінгвістичні здібності: фонологічна або морфологічна компетентність.

Leikin M. відмічає, що рівень володіння мовою, вік та культура є визначальними факторами в площині проблематики, що розглядається. Leikin M. вивчав вплив білінгвізму на математичну креативність в ранньому дитинстві і відповідно отримав наступні результати: ранній білінгвізм, а також деякі форми білінгвального навчання здійснюють вплив на математичну креативність дітей, а різниця між двомовними дітьми з білінгвального дитячого садка та дітьми-монолінгвами була найбільш помітною на користь дітей-білінгвів. Він робить висновок про те, що білінгвальна форма навчання позитивно впливає на розвиток обох мов та привносить користь в розвиток креативності [0].

Simonton D. K. виділяє важливі методологічні та теоретичні фактори, які необхідно враховувати при дослідженні білінгвізму. Автор зазначає, що існує позитивна кореляція між креативністю та рівнем володіння мовами [0].

Мета статті – проаналізувати специфіку досліджень білінгвізму та визначити психологічні особливості взаємозв'язку різних видів мовленнєвої діяльності у студентів-білінгвів мовних спеціальностей

Для дослідження був використаний опитувальник самооцінювання рівня володіння різними видами мовленнєвої діяльності, а саме, письмо, говоріння, читання та аудіювання, DIALANG, що визначає рівень володіння мовами та надає інформацію про сильні та слабкі сторони подібного володіння [0].

Під час процедури дослідження вимірювання рівня володіння мовленнєвої діяльності було використано опитувальник розроблений на основі загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти. В ході обробки отриманих даних дослідження були застосовані математико-статистичні методи з використанням програми STATISTICA. До вибірки увійшли 30 студентів-білінгвів мовних спеціальностей.

Вибірку досліджуваних склали 30 студентів різних курсів мовних спеціальностей ХНУ імені В. Н. Каразіна та ХНПУ імені Г. С. Сковороди.

Обґрунтування та описання отриманих експериментальних даних наведені нижче.

На Рис. 1 відображений взаємозв'язок між видами мовленнєвої діяльності, який засвідчує наявність прямого кореляційного зв'язку між показниками читання та письма ($r=0,80$, $p<0,01$), читання та говоріння ($r=0,60$, $p<0,01$) письма та говоріння ($r=0,86$, $p<0,01$) російською мовою, а також між показниками говоріння і слухання ($r=0,48$, $p<0,01$) російською мовою.

Вищезазначені результати свідчать про те, що чим вищі показники наших досліджуваних в одному з видів мовленнєвої діяльності, тим ці показники будуть вищими і в інших видах мовленнєвої діяльності російською мовою. Тобто, чим краще може читати та писати студент-білінгв

російською, тим він краще буде і говорити, а чим краще говоритиме, тим краще слухатиме. Проте, слухання російською мовою може покращити лише показники говоріння цією ж мовою, а ось з показниками читання та письма російською мовою у нашому дослідженні статистично значущий зв'язок не виявлений.

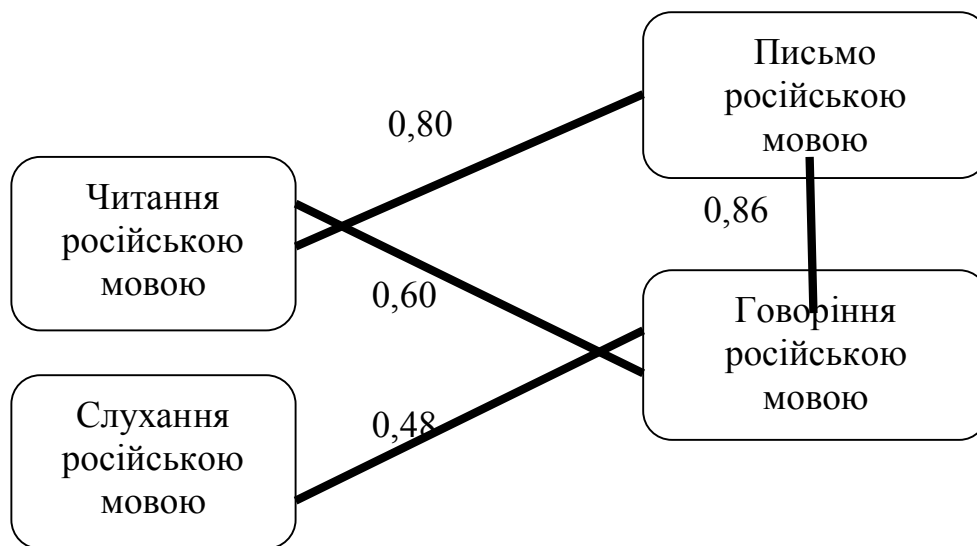

Рис. 1. Зв'язок між видами мовленнєвої діяльності російською мовою.

Примітка: **—** – на рівні значущості $p < 0,01$
— – на рівні значущості $p < 0,05$.

Таким чином, покращення конкретного показника мовленнєвої діяльності може призводити до покращення певного іншого виду мовленнєвої діяльності російською мовою.

Продовжуючи аналіз показників взаємозв'язку видів мовленнєвої діяльності переходимо до Рис.2.

Відповідно до Рис. 2 спостерігаємо наявність взаємозв'язку між показниками всіх видів мовленнєвої діяльності українською мовою. Зокрема, між показниками читання і письма ($r=0,74$, $p < 0,01$), читання і говоріння ($r=0,68$, $p < 0,01$), читання і слухання ($r=0,81$, $p < 0,01$), письмо і говоріння ($r=0,92$, $p < 0,01$), письмо і слухання ($r=0,73$, $p < 0,01$), слухання і говоріння ($r=0,84$, $p < 0,01$), конкретно стосовно української мови.

Отже, існує стійкий кореляційний взаємозв'язок між усіма видами мовленнєвої діяльності українською мовою, що може слугувати доказом того, що з підвищенням і покращенням одного з виду мовленнєвої діяльності може спостерігатися значне покращення і в інших видах мовленнєвої діяльності, саме українською мовою. Тому враховуючи вищеописані факти необхідно зважати на можливість впливу, таким чином, на мовленнєву діяльність особистості.

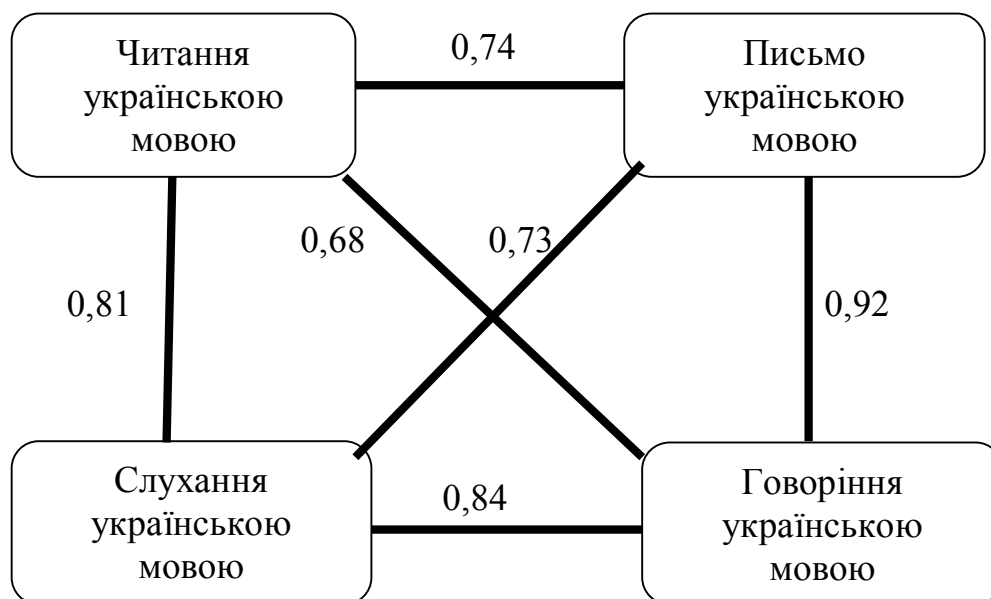

Рис. 2. Взаємозв'язок між видами мовленнєвої діяльності українською мовою.

Примітка: **—** – на рівні значущості $p < 0,01$
— – на рівні значущості $p < 0,05$.

У наведеному нижче Рис. 3 зображено наявність кореляцій між видами мовленнєвої діяльності першою іноземною мовою (в нашому випадку – це англійська мова).

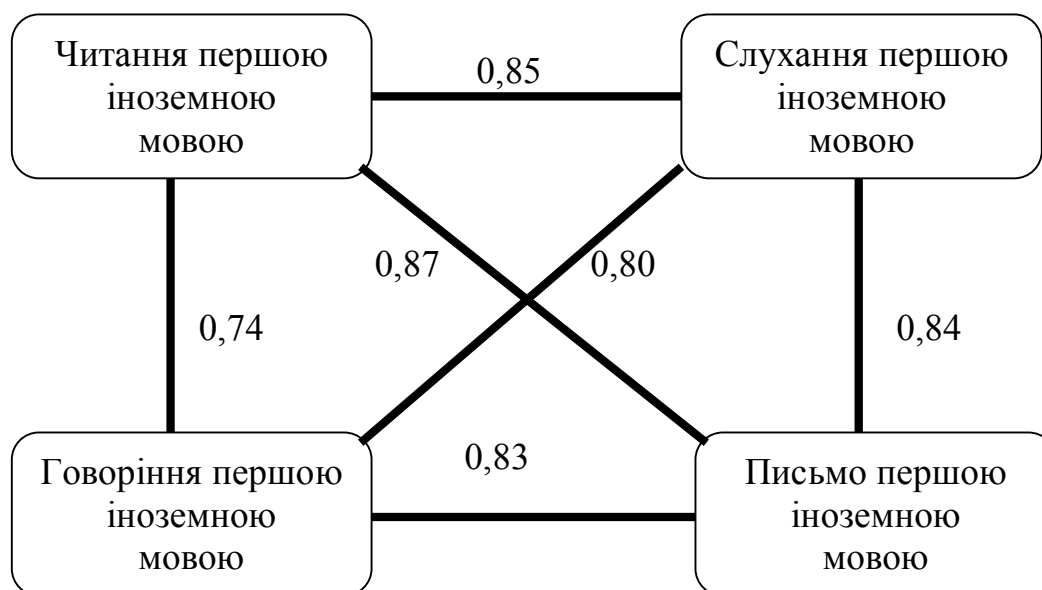

Рис. 3. Взаємозв'язок між видами мовленнєвої діяльності першою іноземною мовою (англійська мова).

Примітка: **————** – на рівні значущості $p < 0,01$
 ———— – на рівні значущості $p < 0,05$.

Аналізуючи зображення на Рис. 3 можна твердити про наявність прямої стійкої кореляції між усіма видами мовленнєвої діяльності першою іноземною мовою. Переходячи до конкретики та детального опису отриманих даних відмічаємо, що рівень кореляції між читанням і слуханням ($r=0,85$, $p < 0,01$), письмом і говорінням ($r=0,83$, $p < 0,01$), письмом і слуханням ($r=0,84$, $p < 0,01$), слуханням і говорінням ($r=0,88$, $p < 0,01$), читанням і письмом ($r=0,87$, $p < 0,01$), читанням і говорінням ($r=0,74$, $p < 0,01$) є високими, що доводить факт існування прямо пропорційного кореляційного зв'язку.

Припущення наше ґрунтується на конкретних фактах, що дає нам можливість стверджувати, що в залежності від рівня розвитку конкретного виду мовленнєвої діяльності можна говорити як про рівень розвитку всіх інших її видів, так і про шляхи удосконалення цих видів і можливість корегування їх рівнів.

Слід відмітити, що в нижченаведеному зображенні Рис. 4 подано схему взаємозв'язків між видами мовленнєвої діяльності другою іноземною мовою.

Враховуючи показники зазначені на Рис. 4 визначаємо існування кореляційного зв'язку між показниками всіх видів мовленнєвої діяльності другою іноземною мовою. Отже, взаємозв'язок спостерігається між показниками читання і письма ($r=0,51$, $p < 0,01$), читання і говоріння ($r=0,49$, $p < 0,01$), читання і слухання ($r=0,77$, $p < 0,01$), письмо і говоріння ($r=0,75$, $p < 0,01$), письмо і слухання ($r=0,55$, $p < 0,01$), слухання і говоріння ($r=0,67$, $p < 0,01$), що стосовно другої мови.

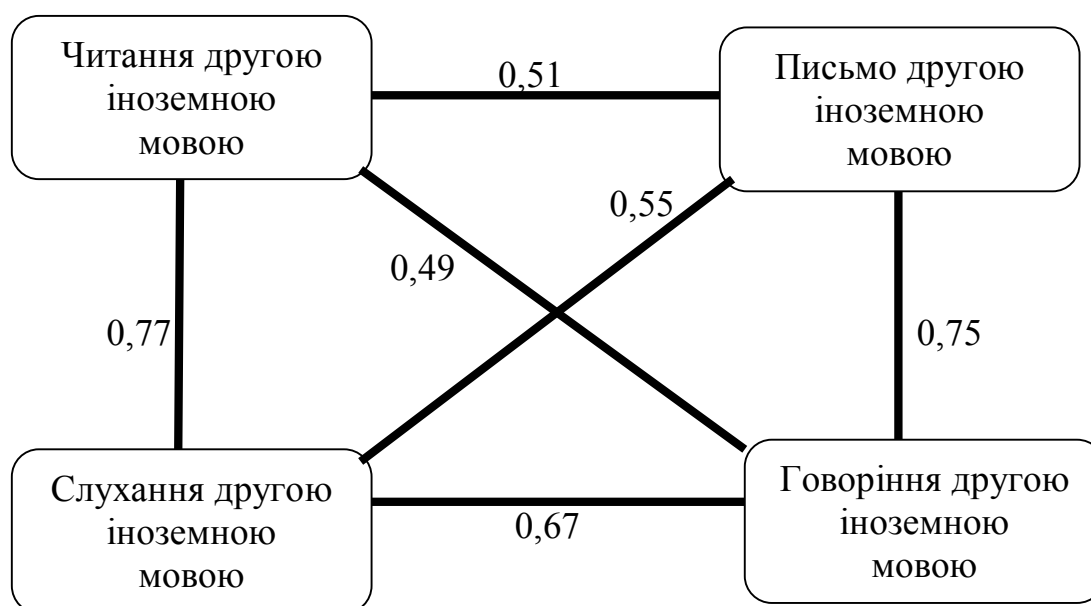

Рис. 4. Взаємозв'язок між видами мовленнєвої діяльності другою іноземною мовою.

Примітка: **—————** – на рівні значущості $p < 0,01$
 ————— – на рівні значущості $p < 0,05$.

Окрім цього, як і в попередніх випадках описуємо факт наявності прямо пропорційного кореляційного зв'язку, у відповідності до якого існує можливість підвищення та покращення рівнів одного з виду мовленнєвої діяльності за допомогою підвищення, покращення будь-яких інших видів мовленнєвої діяльності.

Усі вищезазначені факти надають змогу вирішувати та визначати шляхи покращення і розвитку лише в рамках конкретної мовної системи. Подібні фрейми звужують усю існуючу багатofакторність взаємовпливів, саме тому, на нашу думку, є доцільним представлення результатів кореляційного аналізу між видами мовленнєвої діяльності студентів-білінгвів мовних спеціальностей. Це і відображено на Рис. 5.

Це і відображено на Рис. 5.

Як видно з Рис.5 існують множинні взаємозв'язки між різними мовами та конкретними видами мовленнєвої діяльності. Розглянемо їх поетапно з детальним аналізом.

Читання українською мовою корелює з показниками: читання першою іноземною мовою ($r=0,59$, $p < 0,01$), читання другої іноземної мови ($r=0,59$, $p < 0,01$), слухання першої іноземної мови ($r=0,53$, $p < 0,01$) та говоріння другою іноземною мовою ($r=0,45$, $p < 0,05$). Читання першою іноземною мовою має взаємозв'язок з: читанням українською мовою ($r=0,59$, $p < 0,01$), слуханням української мови ($r=0,47$, $p < 0,01$), письмом українською ($r=0,68$, $p < 0,01$), говорінням українською мовою ($r=0,63$, $p < 0,01$). Читання другою іноземною пов'язано з: читанням українською ($r=0,59$, $p < 0,01$), слуханням української мови ($r=0,47$, $p < 0,01$), з говорінням російською ($r=-0,39$, $p < 0,05$). Читання російською описано вище в даній статті, і немає жодних кореляцій ні з одним з видів мовленнєвої активності, крім деяких власних, про, що вже була мова.

Письмова діяльність російською має взаємозв'язки з наступними видами мовленнєвої діяльності: письмо другою іноземною мовою ($r=0,39$, $p < 0,05$), говоріння другою іноземною ($r=0,50$, $p < 0,01$). Письмо українською мовою корелює з: читанням першої іноземної мови ($r=0,68$, $p < 0,01$), письмом першої іноземної мови ($r=0,67$, $p < 0,01$), з письмом другої іноземної мови ($r=0,47$, $p < 0,01$), з слуховим сприйняттям першої іноземної мови ($r=0,65$, $p < 0,01$), з говорінням першою іноземною мовою ($r=0,58$, $p < 0,01$) та говорінням другою іноземною мовою ($r=0,55$, $p < 0,01$). Письмова діяльність першою іноземною мовою взаємопов'язана з: письмом українською ($r=0,67$, $p < 0,01$), слуханням українською мовою ($r=0,44$, $p < 0,05$) та говорінням українською мовою ($r=0,70$, $p < 0,01$). Письмо другою іноземною мовою корелює з письмом російською мовою ($r=0,39$, $p < 0,05$) та українською мовою ($r=0,47$, $p < 0,01$), а також з слуханням українською ($r=0,36$, $p < 0,05$),

Слухове сприйняття або аудіювання російською мовою має кореляційні зв'язки з українською мовою ($r=0,48$, $p<0,01$), з говорінням російською та українською мовами відповідно ($r=0,48$, $p<0,01$) і ($r=0,41$, $p<0,05$), а також з говорінням першої іноземної мови ($r=0,45$, $p<0,05$). Слухання українською має взаємозв'язки з : читанням першою іноземною ($r=0,47$, $p<0,01$) та читанням другою іноземною мовою ($r=0,47$, $p<0,01$), письмовою діяльністю першою іноземною ($r=0,44$, $p<0,05$) та другою іноземною ($r=0,36$, $p<0,05$), слуханням російською мовою ($r=0,48$, $p<0,01$), слуханням другої іноземної ($r=0,52$, $p<0,01$), говоріння першою іноземною ($r=0,49$, $p<0,01$) та говоріння другою іноземною ($r=0,55$, $p<0,01$) мовами. Аудіювання першою іноземною мовою корелює з: читанням українською мовою ($r=0,53$, $p<0,01$), письмом українською мовою ($r=0,65$, $p<0,01$), слухання українською мовою ($r=0,52$, $p<0,01$) та говорінням українською мовою ($r=0,66$, $p<0,01$). Слухання другою іноземною мовою має лише власні кореляційні зв'язки, які вже були описані раніше в даній науковій статті.

Говоріння російською, української та двома іноземними мовами повністю співвідноситься з тими кореляціями, що були описані у попередніх абзацах. Тобто, говоріння другою іноземною залежить від: читання українською мовою ($r=0,45$, $p<0,05$), письма російською ($r=0,50$, $p<0,01$) та українською ($r=0,55$, $p<0,01$), аудіювання українською мовою ($r=0,55$, $p<0,01$), а також від говоріння російською ($r=0,38$, $p<0,05$) та українською ($r=0,50$, $p<0,01$) мовами. Стосовно говоріння першою іноземною мовою, то це корелює з : письмовою діяльністю українською мовою ($r=0,58$, $p<0,01$), письмовою діяльністю другої іноземної мови ($r=0,37$, $p<0,05$), з слуханням російською та українською відповідно ($r=0,45$, $p<0,05$) і ($r=0,49$, $p<0,01$), говорінням російською ($r=0,40$, $p<0,05$) та українською ($r=0,70$, $p<0,01$) мовами. Кореляції говоріння українською : читання першою іноземною ($r=0,63$, $p<0,01$), письмо першою іноземною ($r=0,70$, $p<0,01$), письмо другою іноземною ($r=0,43$, $p<0,05$), слухання російською ($r=0,41$, $p<0,05$) слухання першою іноземною ($r=0,66$, $p<0,01$) мовою, а також говоріння першою ($r=0,70$, $p<0,01$) та другою ($r=0,50$, $p<0,01$) іноземними мовами. Говоріння російською корелює з говорінням другою іноземною мовою ($r=0,38$, $p<0,05$) та письмовою діяльністю другою іноземною мовою ($r=0,36$, $p<0,05$).

Висновки. Підводячи підсумки результатів аналізу зазначимо, що проведене експериментальне дослідження надало нам змогу визначити наявність існування залежності між змінними та особливості взаємозв'язку видів мовленнєвої діяльності студентів-білінгвів мовних спеціальностей. З'ясувалося, що в залежності від виду мовленнєвої діяльності виникає можливість фіксувати та корегувати рівень інших її видів діяльності. Тобто, виявлено, що чим вищий рівень у досліджуваного за конкретним видом мовленнєвої діяльності, тим вищим буде і рівень усіх інших її видів, причому такий зв'язок повністю обумовлений в рамках конкретної мовної системи, та пов'язаний і з декількома мовними системами. Окрім того, ці

данні надають нам можливість говорити про здатність до опосередкованого розвитку певного виду мовленнєвої діяльності у студентів-білінгвів, що надає їм більших адаптивних та конкурентоспроможних ресурсів для успішного функціонування в сучасному інформаційному суспільстві.

Література:

1. Simonton D. K. *Bilingualism and creativity* / In: J. Altarriba & R. R. Heredia (Eds.). *An Introduction to Bilingualism: Principles and Processes*. – Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2008. – P. 147–166.
2. Бурейко Н. О. *Методологічні засади психологічного дослідження білінгвів у наукових підходах до психолінгвістичної типології білінгвізму*// *Вісник ХНПУ. Серія «Психологія.» Випуск 48.* / Н. О. Бурейко. – Х.: ХНПУ, 2014. – с. 22-29.
3. Бурейко Н. О. *Програма психологічного дослідження особливостей функціонування загального та соціального інтелекту у студентів-білінгвів.* / Н. О. Бурейко / «*Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*»: науковий журнал. – Х.: ХНПУ, 2014.– Вип. 49- с. 24-32.
4. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання* / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. К.: Ленвіт, 2003. – 273.
5. Лейкин М., *Влияние билингвизма на математическую креативность в раннем детстве*/ М. Лейкин / «*Теоретическая и экспериментальная психология*»: ежеквартальный научный журнал. – Москва: Психологический институт РАО, 2013. – Т.6 – № 2.- с. 31-44.
6. Маркосян А. С. *Очерки теории овладения вторым языком.*/ А. С. Маркосян. – М.: УМК «Психология», 2004. – 384с.
7. Морозова И. С. *Технологии оптимизации речевой деятельности личности в условиях билингвизма.*/ Морозова И. С., Маханькова Н. А. Кемерово: Кузбасс. вуз. издат, 2008. – 159с.

References:

1. Simonton D. K. *Bilingualism and creativity* / In: J. Altarriba & R. R. Heredia (Eds.). *An Introduction to Bilingualism: Principles and Processes*. – Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2008. – P. 147–166.
2. Bureiko N. O. *Metodolohichni zasady psykholohichnoho doslidzhennia bilinhviv u naukovykh pidkhodakh do psykholinhvistychnoi typolohii bilinhvizmu*// *Visnyk KhNPU. Seriiia «Psykhlohiiia.» Vypusk 48.* / N. O. Bureiko. – Kh.: KhNPU, 2014. – s. 22-29.
3. Bureiko N. O. *Prohrama psykholohichnoho doslidzhennia osoblyvostei funktsionuvannia zahalnoho ta sotsialnoho intelektu u studentiv-bilinhviv.* / N. O. Bureiko / «*Visnyk KhNPU imeni H.S.Skovorody. Psykhlohiiia*»: naukovyi zhurnal. – Kh.: KhNPU, 2014.– Vyp. 49. – s. 24-32.
4. *Zahalnoievropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia* / Naukovyi redaktor ukrainskoho vydannia doktor ped. nauk, prof. S. Yu. Nikolaieva. K.: Lenvit, 2003. – 273s.

5. Leykin M., *Vliyanie bilingvizma na matematicheskuyu kreativnost v rannem detstve*/ M. Leykin / «Teoreticheskaya i eksperimentalnaya psikhologiya»: ezhekvartalnyy nauchnyy zhurnal. – Moskva:Psikhologicheskiy institut RAO, 2013. – T.6 – № 2. – s. 31-44.
6. Markosyan A. S. *Ocherki teorii ovladeniya vtorym yazykom.*/ A.S. Markosyan. – M.: UMK «Psikhologiya», 2004. – 384s.
7. Morozova I. S. *Tekhnologii optimizatsii rechevoy deyatel'nosti lichnosti v usloviyakh bilingvizma.*/ Morozova I. S., Makhankova N. A. Kemerovo: Kuzbass. vuz. izdat, 2008. – 159s.